

מי יצילנו ממשפט?

בית המשפט ממשיך לחדור לטריטוריה הקיבוצית. האם יש דרכים אחרות להתמודד עם החרדה לגורל האישי, לגורל הקיבוץ, ולשמירת הזכויות בצל איום החלוקה? המקצוענים מנתחים ומציעים

אריק בשן

עשרים ושניים מחברי קיבוץ האון עתרו לפני כחודש לבג"ץ, ושמונה חברים מבית אורן מנהלים כבר שנה ויותר מאבק משפטי בבית הדין הגבוה לצדק. (הפרטים המלאים במסגרת). שתי פרשיות אלה, כמו עוד רבות אחרות, עלו במסגרת יום-עיון על "התערבות בתי המשפט בישראל בסיכסוכים בין חברים

קיבוץ

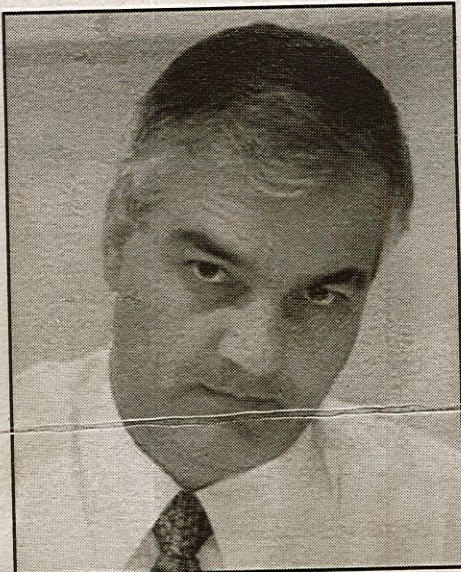
לא רק הכמות, גם חומרת הסיכסוכים ונכר נות החבר להתייצב נגד קיבוצו גדלה מאוד, טוען עו"ד כהן. קפיצת המדרגה מתבטאת לדבריו גם בנסיונות של אנשים החיים היום מחוץ לקיבוץ, לגזור לעצמם קופון מהנכסים עוד בטרם החליט הקיבוץ כי לחבריו בפועל יש עליהם חזקה, וכן בהקמת עמותת "מער" נה", המסייעת לחברים במאבקים נגד הקי-

בפניו, אבל לא יתערב בהחלטתו. זכותו של כל אחד, הוא אומר, "לעשות טעויות". בית המשפט נוטה אם כן לתת תוקף להסכמי פנימיים בקיבוץ שהם בבחינת "חוזים" משפטיים לכל דבר. גם משום שחברים צריכים לקיים, אומר השופט, וגם משום שבית המשפט מעוניין שסיכסוכים ייסגרו בחוץ, אצל בורר תנועתי או אצל הרשם. אפרופו רשם, השופט זפט אינו מסתיר את השתומ-

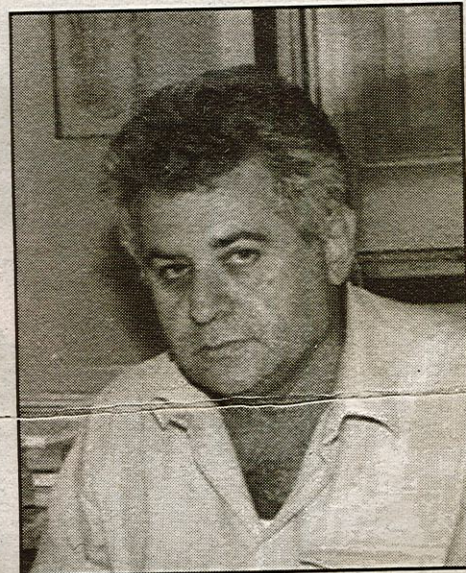
שחבר חייב להעביר את הקיבוצאות והגמל-אות שבידיו לקופת הקיבוץ. באחד מגילגולי תיק יגאלי-עברון, תבע הקיבוץ לעקל את הדירות והנכסים החיצוניים שבבעלות יגאלי, ובית המשפט קבע כי אם העובדות שהציג תוכנה - הוא רשאי לעקלם. "לחבר קיבוץ אין עדיין רכוש מוכר, ולמעשה מלבד המט"ל טלון זכאי הקיבוץ לכל רכוש", אומר עו"ד מימוני. אבל אם יש "גימגום" מצד הקיבוץ או

אורית נוקד. לבחון את שאלת הסיוע המשפטי לחבר

אורי גלבו. בקשר לפרט לא מתקיים דיון הוגן

ישראל ויזל. כל הניסיונות לבטל פסק-בורר נכשלו

שתקנונו לא מעודכן, בית המשפט לא יתן את ידו לכך. ומכאן שלקיבוצים "שמרניים" אולי אין מה לחשוש. טוען עו"ד מימוני, ל"משתנים" - יש ויש.

המוסד של החברים

את שטף התביעות המשפטיות מסבירה גם עו"ד אורית נוקד, מהמחלקה המשפטית של התק"ם, בתהליכי השינוי וההפרטה. עד לפני כשבע שנים, רוב הסיכסוכים שהיו סביב התקציב האישי (שיכון, חו"ל, ריהוט, דמי עזיבה) נדונו במערכת התנועתית ובמוסד לבוררות. באמצע שנות ה-90, עם ניצני ההפרטה, החל תהליך של פנייה לבתי המשפט עקב החרדה לגורל האישי, לגורל הקיבוץ, לשמירת זכויות בצל איום החלוקה. לדברי עו"ד נוקד, ראוי היום לבחון מחדש את שאלת הסיוע המשפטי לחבר, חשוב שתהיה לו כתובת, היא מסכימה, אבל הפתרון הרצוי הוא להשיג הסכמות רחבה ככל האפשר בתוך הבית ואת המחלוקות ליישב בתנועות או אצל הרשם. הרשם, אומרת מנהלת המחלקה לבוררות במשרדו, עו"ד לאה רוזנטל, עוסק בכ-700 בוררות בשנה. סמכויותיו, היא מעודדת את הפונים הפוטנציאליים, הן סמכויות שיפוטיות והבג"ץ רואה בהחלטותיו החלטות של בית-דין לעבודה. ישראל ויזל, מרכז המוסד לבוררות של התנועה הקיבוצית, דווקא מעדיף שהמחלוקות יתבררו אצלו. המוסד, הוא אומר, מרכז כ-80% מסך הבוררות הקיבוציות ופר-נים אליו גם גורמים חיצוניים שיש להם מחלוקת עם מערכות קיבוציות. למרות התפיסה המקובלת, המוסד הוא לא של התנועה אלא של החברים והקיבוצים, מדגיש ויזל. הוא פועל בסמכות וכל הניסיונות עד כה לבטל פסק בורר בבית המשפט כשלו.

מי שפחות מתלהב מהמוסד לבוררות והיש-גיו הוא עו"ד אורי גלבו. לטענתו, המוסד לבוררות לא חשף מעולם את הנתונים - באיזה שיעור מהבוררות זכה הקיבוץ ובאי-זה החבר, וידוע לו לפחות על מקרה אחד שבו הגיע פסק בורר למזכירות הקיבוץ לפני שקיבל אותו החבר. עו"ד גלבו מוסיף ושר-אל, הכינז מקבל המוסד לבוררות "פסק דינ" מי" כהגדרתו, בו הבוררים דנים וחורשים משפט גם באותם תחומים אליהם לא נדרשו. ישראל ויזל, ראש המוסד לבוררות, דוחה את

מותו מהעוצמה הבלתי פרופורציונלית שקיבל. "זה כנראה שייך לעידן הסוציאליסטי", מעיר זפט, בעברו חבר סירת-צבי, "אחרת אינני מבין מדוע רשם האגודות לא יסתפק בתפקיד אדמיניסטרטיבי, כמו רשם החברות, וינתן לאגודות לעשות מה שחבריהן רוצים בתחום הטריטוריה שלהם".

גימגום מצד הקיבוץ

כאשר כבר מובא נושא קיבוצי לפני בית המשפט, בדק ומצא עו"ד איתן מימוני, יש לא מעט מקרים בהם הוא נוטה לפסוק לזכות החבר כאשר מדובר על זכויותיו ברכוש, גם אם החליט הקיבוץ אחרת. כך למשל החליט בית משפט, בניגוד לעמדת הקיבוץ, כי "משפ"ח" בקיבוץ היא גם משפחה חדר-הורית, הזכר אית לזיוו חדש (10.12.96) במקרה של ארנונה שלומי נגד תל-יוסף. הוא גם קבע ששלילת דירתו של חבר קיבוץ צריכה להיות "לאחר איזון בין כל השיקולים הרלוונטיים ושיקופם בפרוטוקולים", במקרה של דרור זיגלמן נגד אפיקים (21.11.00) ודחה את תביעתו רק בשל היותה מוקדמת, שכן לא מוצו כל ההליכים הפנימיים. במקרה של לאה חן נגד תל-קציר (17.4.00) פסק בית המשפט כי מכיוון שהוחל בתהליך ההפרטה זכאית חברה, הגם שהוצאה מהקיבוץ כדין, לשווי דירתה בקיבוץ. לעומת זאת דחה את תביעתה של לאה זינגר נגד הסוללים (4.2.01). מכיוון שלא התקבלה החלטה מפורשת על שיוך הבית לחבר, ולכן אין גם ליורשיו זכות נכס.

במקרה בו הדיון המשפטי הוא בזכויות הקיבוץ בכספי החבר, טוען עו"ד מימוני, עדיין היסודות הכל כך מהותיים שבהגדרת הקיבוץ - שעל החבר להעביר את כל נכסיו ואין לו בהם כל זכות קניינית - תקפים בהחלטות בית המשפט. במקרה של אמנון בית-אחרון מאלונים (5.8.00) לא נכנס בית המשפט לשאלה האם כספי רנטה צריכים להיות מועברים לקיבוץ, אך הורה על השבתם לידי החבר משום שלדעתו לא עמד הקיבוץ בתנאי "החזרה הספציפי" שהוסכם בינו לבין החבר (שהקיבוץ יקח מכולם את הכנסותיהם ותקבוליהם, או שיצהיר כי אינו מה שהיה ויחזיר את הכספים לתובע). לעומת זאת בתיק של דגניה ב' נגד אבא ניב קבע בית המשפט חד-משמעית,

בזן. לדבריו, בתי המשפט מכבדים בדרך-כלל את ההכרעות הפנימיות של הקיבוץ, אלא שהחבר חושב במקרים רבים שבית המשפט שש להתערב כ"ערכאת עירעור". כך במקרה של אמיתי יגאלי, שקיבוצו עברו טען שהוא מחזיק נכסים מחוץ לקיבוץ ואינו עובד, והחל לט על הוצאתו. יגאלי פנה לבית המשפט בטענה כי מדובר באפליה ושיש עוד "פוס" עים" מסוגו בקיבוץ. בית המשפט פסק כי אין זו טענת הגנה נאותה. בפרשת אבא ניב נגד דגניה ב', בשאלת עצירת הפנסיה, קבע בית המשפט שהתובע הוא זה שהוציא עצמו מהכלל וגרם לאפליה כלפי חבריו האחרים, החקלאים, שלא זכו לפנסיה כלל. כך גם במקרה של לאה חן, שהוצאה מקיבוצה תל-קציר, וכך אפילו במקרה של כץ, אלמן, חבר עין-צורים, מטופל ב-7 לידים, שנקלע למער-כת התכתשויות עם קיבוצו, הפסיק להעביר את קיצבת השארים והקיבוץ החליט על הוצאתו. למרות שהמקרה האישי נראה על פניו כחמור ביותר, קבע בית המשפט כי התובע "הביא את הדבר על עצמו" ואישר את החלטת הקיבוץ.

בית המשפט בודק האם החלטת הקיבוץ מתיישבת עם חוקי המדינה, האם הגורם שקיבל אותה היה מוסמך, האם התקיים דיון אמיתי בנושא וההצבעה היתה תקינה והת-קבלה ברוב דרוש - בהחרי השופט המחוזי בתל-אביב יהודה זפט. אבל גם שאלת "תום הלב" היא לדבריו רכיב חשוב בבדיקה. "לפע"מים הכל נראה לכאורה בסדר, בדרך הנכונה, אבל יש ספקות לגבי תום הלב. קשה להגדיר תום לב מהו", הוא מחייך, "כאשר אנחנו נתקלים בו אנחנו מזהים אותו". השופט זפט, שישב בין השאר בדיון ב"תיק חולדה", מגדיר את החברה הקיבוצית כ"חברה ערכית". שלא כמו חברה עסקית, הוא אומר, היא חייבת לחנך את חבריה לקבל את הכרעת הרוב, ואז יימנעו הרבה פניות לבית המשפט, שאינו מתלהב לעסוק בסיכסוכים פנימיים. "החוק לא מינה א-י להיות חבר בדיקטטוריון של קיבוץ ולאשר את החלטותיו", הוא אומר, "אם אין בהחלטה פגיעה מהותית, אזי בית המשפט לא יתערב בה". יותר מכך, מוסיף השופט זפט, "אפילו חבר חושב שהחלטה מסוימת על הפרטה תביא אסון על הקיבוץ, ואפילו ישתכנע בית המשפט שהקיבוץ ייכנס כתוצאה מהחלטה זו לצרות - הוא יתריע

לקיבוץ", מטעם המדור למשק הכפרי ב"מרכז הישראלי לניהול" (המיל). רוב הדוברים ביום העיון הסכימו כי התופעה של פניות חברי קיבוץ, יחידים או קבוצות, לעזרת בתי המשפט בישראל במחלוקות שנוצרות בינם לבין רשויות הקיבוץ, מצביעה על הקשיים בהם נמצא המיגזר הקיבוצי. חלק מהמחלוקות הן בין החבר הבודד לקיבוץ, אולם מרביתן הן בין קבוצות מיעוט לבין החלטות הרוב באשר למגמות תהליך השינוי בקיבוצים. חברים רבים אינם נותנים אמון בסיסי במוסד דות הבוררות העומדים לרשותם בתנועה או אצל הרשם, והדבר מחייב התייחסות חדשה לנושא.

קשה להגדיר תום-לב

האם אנו מתקרבים ליום שבו כל חבר קיבוץ יהיה עורך-דין צמוד? ידיד מעמק-הירדן סיפר לי שלפני שנים הגיע למזכירות קיבוצו עורך-דין, רויזיוניסט, לבוש בקפידה ודובר עברית רהוטה. "לראשונה אני בקיבוץ", אמר, על-פי זיכרון המספר, "הגעתי לכאן כדי לבקר את בני במחנה-עבודה. שמעתי הרבה דברים רעים על הקיבוץ וגם האמנתי להם מתוקף תפיסתי הפוליטית. אבל היום ממראה עיניים אני משוכנע שבניתם משהו שהוא יותר מפואר מהמציאות, ואתם ראויים להרבה הוקרה. אשמח מאוד לסייע במעט שאני יכול: אייצג את החברים במשך שנה בחינם". "תייצג את מי? כאן מייצגים את הקיבוץ, לא את החברים", אמרו לו. "לא יכול להיות", אמר הלה בהפתעה, "אתם הרי כל כך מקפידים על הילכות דמוקרטיה ושוויון. מי דואג אצלכם לחבר מהשווה? לא יכול להיות שכולם כאן מצליחים להשיג בדיוק את אותו הדבר. תנו לי ואהיה פה 'לחלשים' שבחבר-רה". ברור שנתנו לאורח המכובד הרבה כבוד וסימפטיה, אבל לא את הליב המבוקש בהת-נדבות. באותו קיבוץ מפואר שבעמק, ולא רק בו, עד היום אין ייצוג לחבר. פעם, אומר עו"ד שלמה כהן ("כהן מיכאלי"), היו מנסים לפתור את הסיכסוכים בבית, באמצעות התקנון והקמת ועדה. מאז החל תהליך ההפרטה השתנה מהותית מעמדו של חבר הקיבוץ ולדברי עו"ד כהן, שהינחה את יום העיון, הסיכסוכים המגיעים היום לבתי המשפט, ביוזמת החבר או הקיבוץ, מצביעים על קיטוב משמעותי ביחסי חבר-

מוכרחים לפנות לבג"ץ

חברים מהאון ובית-אורן עתרו לבג"ץ נגד רשם האגודות וגורמים נוספים, אבל בג"ץ לא שש להתערב

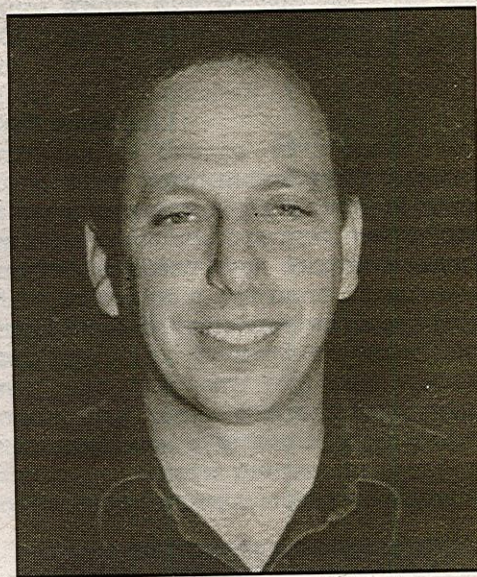
עשרים ושניים מחברי קיבוץ האון, רובם פנסיונרים, עתרו לפני כחודש לבג"ץ שיוציא צו על-תנאי נגד רשם האגודות השיתופיות, התק"ם ומשקי עמק-הירדן, כדי שיבוטל אישורו לוועד-ממונה בקיבוץ. בג"ץ דחה את העתירה לפני כמה ימים, והעביר את פניית המבקשים לבית משפט. גם עתירה של שמונה חברים מבית-אורן מתבררת כבר יותר משנה בבג"ץ וגם היא מופנית בעיקרה נגד רשם האגודות. לפני כשבועיים הוציא הבג"ץ צו על-תנאי לרשם, שיבוא וינמק מדוע לא ימנה ועד-ממונה ולא יפעל לשינוי הסיווג של הקיבוץ. לדברי עו"ד גל פלג – שדיבר על פרשיות אלה במסגרת יום-עיון על "התערבות בתי המשפט בישראל בסיכסוכים בין חברים לקיבוץ", מטעם המדור למשק הכפרי ב"מרכז הישראלי לניהול" (המ"ל) – עניין בית-אורן התפתח כך משום שהרשם שינה את עמדתו מאז החלה הפרשה. ב-1996 אימץ את דו"ח החוקרת מטעמו, ואילו היום הוא טוען בפני בית המשפט העליון "אין לי עמדה". "לחברים הפונים לרשם זה אולי הרבה יותר זול, אבל הם לא יקבלו שום תשובה. גרוע מזה, הרשם מתערב למעשה בהחלטות בית המשפט, כמו שקרה בהאון", מאשים פלג. לגירסתו, הדי-רקטוריון של האון נשלט ברובו על-ידי נושי הקיבוץ, התק"ם ומשקי עמק-הירדן, והוא זה שקיבל את מרבית ההחלטות האופרטיביות, בין השאר החלטות על "שינוי זמני" לתקופה של שנה, שלאחריה ייבחנו הדברים מחדש. לאחר ששאל את הרשם מהו מקור הסמכות לתת אישור ל"שינוי זמני" ולא קיבל כל תשובה, פנה פלג לבית המשפט כדי לעצור את התהליך כולו. בית המשפט, בהחלטת ביניים, העביר את הסמכות האופרטיבית מהדיקטוריון לוועד-ההנהלה (המזכירות) של הקיבוץ. כאשר פנה ועד-ההנהלה לרשם האגודות בבקשה למנות ועד-ממונה לקיבוץ, ביקש הרשם מהתק"ם וזו המליצה, לטענת עו"ד פלג, למנות את חברי מועצת-המנהלים של הקיבוץ לוועד-הממונה, מהלך שאושר על-ידי הרשם. האב-סוד הגמור של התהליך הזה, אומר עו"ד פלג, אילץ את החברים לפנות לבג"ץ. באת-כוח הקיבוץ, עו"ד מיכל אביבי מ"בלטר גוט אלוני", גורסת כי עו"ד פלג הציג את הדברים בצורה מגמתית: מועצת-המנהלים והוועד-הממונה אינם אותו גוף, שלושה מחברי הוועד הם חדשים. לא "הוכתבו" אנשים, ובכלל אין לדעתה כל סמכות לבג"ץ לדון בעניין. הבג"ץ אכן החליט במקרה זה שלא הוא שידון בעתירה, אבל ברור שפרשות האון ובית-אורן הן סימפטומטיות למה שקורה במערכות הקיבוציות.

"בית דין פנימי" בקיבוץ לפתרון סיכסוכים. גם הנהגת התנועה ממלאת לטענתו תפקיד מועט. נציג המימסד גברי ברגיל, מזכ"ל הקיבוץ-הארצי, שנעל את יום העיון, מודה כי עידן השינוי בקיבוץ מביא לתחושת חוסר יציבות וביטחון לחברים רבים, והוויכוח האידיאולוגי הופך לפעמים מלחמה לחיים ומוות. הפנייה לבית המשפט, לדעתי, נובעת מהרגשת החבר שהתהליך לא נעשה כראוי, אבל יותר מכך כ"התנגדות למהלך השינוי עצמו, בתואנה של אי סדרים וחוסר תקינות". אלא שפנייה לבית המשפט, סבור ברגיל, לא תפתור את הבעיה, מה גם שבתי המשפט לא תמיד מבינים את הייחודיות של חיי הקיבוץ, את הקודים שלו ואת החיים בקהילה דינמית. ברגיל מציע אם כן לחזור לחלופה הישנה והטובה – לתנועה, "שצריכה לוודא שתהליך השינוי ייעשה נכון ויבנה כך, שניתן יהיה להגיע להסכמה רחבה ולפחות חיכוכים".

טענות גלובע מכל וכל, אבל עו"ד גלובע אינו מסתפק רק בוויזל. הוא תוקף כל מה שמריח מימסד קיבוצי או תנועתי. כך את רשם האגודות השיתופיות ("דפוס החקירה שלו איטיים להחריד") ואת תקנון האגודה ("שהוא משנות השלר שים ולא רלוונטי"). במרבית הקיבוצים, הוא אומר, האסיפה דנה רק בסוגיות עקרוניות ובכל הנושאים הקשורים לפרט לא מתקיים דיון הוגן וענייני. נסיונו של דגניה ב' להרחיק את רינה הרשטיק בגין עילת "חוסר יושר", הוא מדגים, נדחה על-ידי בית המשפט, שקבע כי תהליכי ההתנהלות של הקיבוץ בפרשה זו לא היו ראויים, לא נעשו בתום לב, ולא היתה בהם המידתיות (פרופורציה בלעז) – שלילת הדירה והרכוש מאדם – הראויה בעבירה לכאורה שעברה. הדבר קורה, לטענת עו"ד גלובע, בקיבוצים רבים בהם ההנהגה היא "ברירת מחדל", לוקה "בחוסר גמישות מחשבתית", ושווה לדעתו לנסות ולהקים

גל פלג. רשם האגודות מתערב בהחלטות בית-המשפט

גברי ברגיל. תהליך השינוי בהסכמה רחבה ימנע חיכוכים